

Arbeidsgerelateerde gezondheidsaandoeningen bij praktiserende dierenartsen in Vlaanderen

Work-related accidents and occupational diseases in veterinary practice in Flanders (Belgium)

C. Meers, J. Dewulf, A. de Kruijff

Vakgroep Voortplanting, Verloskunde en Bedrijfsdiergeneeskunde, Faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Gent, Salisburylaan 133, B-9820 Merelbeke

meerscaroline@hotmail.com

SAMENVATTING

Dierenartsen blijken vaak arbeidsongeschikt te zijn door werkgerelateerde ziekten en ongevallen. Aan de basis liggen verschillende risicofactoren die met de uitoefening van het beroep verband houden. Steeds vaker treden er ook psychische klachten op zoals depressie en burn-out. Tot op heden is er nog maar weinig informatie beschikbaar over de mate van het voorkomen van arbeidsgerelateerde fysische en psychische aandoeningen bij praktici in Vlaanderen. Het doel van deze studie was dan ook om aan de hand van een enquête bij 229 Vlaamse dierenartsen, verdeeld over de verschillende subdisciplines, een overzicht te geven van het voorkomen van de belangrijkste arbeidsgerelateerde aandoeningen. In de enquête werden vragen gesteld over allergieën, fysische en chemische gevaren, zoonosen, aandoeningen van het musculo-skeletaal stelsel en de psychische belasting van het beroep. Uit de resultaten blijkt dat 35% van de respondenten last heeft van nasale allergie, allergische symptomen aan de ogen of astma. Binnen deze groep is 38% van de gevallen te wijten aan een allergeen van dierlijke oorsprong. Eén op vier heeft last van eczeem op handen, polsen en/of onderarmen. Maar liefst 62% van de respondenten heeft last van rugklachten, deze komen voor in alle typen van praktijken. Nekklachten komen voornamelijk voor bij dierenartsen die werken met kleine huisdieren en paarden. Elleboogklachten ziet men vooral bij rundveedierenartsen, en klachten aan de knieën bij rundvee- en paardendierenartsen. Krabwonden van katten (67%), bijtewonden van katten of honden (64%), een trap van een paard of rund (61%), een bijtwonde van een paard (16,6%), prikincidenten (61%) en snijincidenten (56%) komen vaak voor. Bijna 50% van de respondenten geeft aan reeds minstens één maal een zoonose doorgemaakt te hebben, waarvan 39% te wijten is aan huidschimmels. Eén op 4 dierenartsen die frequent werken met gasanesthesie heeft af en toe last van hoofdpijn en misselijkheid. Tot slot blijkt dat voltijds werkende Vlaamse dierenartsen gemiddeld 58 uur per week werken, (minimum = 7, maximum = 100) en 89% geeft aan minstens af en toe last te hebben van stress. Op basis van de verzamelde gegevens kan worden geconcludeerd dat het beroep van dierenarts verschillende risico's inhoudt, zowel voor grote als kleine huisdierenpractici. Deze resultaten duiden ook op de noodzaak voor meer en betere informatie en preventie want verschillende van de veel voorkomende problemen kunnen vermeden worden.

ABSTRACT

Veterinarians are relatively frequently unable to work due to work-related accidents or occupational diseases. This is the result of the large number of health risks related to the exercise of the veterinary profession. In addition, mental disorders such as depression and burn-out are becoming increasingly common. Up till now, there was no information available regarding physical and mental disorders in the veterinary profession in Flanders. The aim of this study was to describe the occurrence of the most important work-related diseases and accidents in veterinarians in Flanders. This was done by means of an inquiry filled in by 229 veterinarians. In the inquiry, questions were asked concerning allergies, physical and chemical risks, zoonoses, injuries of the musculo-skeletal system and the psychological pressure of the profession. Over 35% of the respondents suffer from nasal allergy, allergic symptoms of the eyes or asthma. Within this group, 38% of the cases are due to allergens from animals. One out of four respondents suffers from eczema on the hands, the wrists or the lower arms. No less than

62% of the respondents suffer from pain in the back and these are working in all types of practices (rural practice, horses, and companion animals). Neck pain is most common in small animal practice, whereas pain in the elbow occurs most frequently in bovine practitioners. Scratch injuries from cats (67%), bite injuries from dogs or cats (64%), kicks of horses or cattle (61%), bite injuries from horses (16.6%), self injections (61%) and cuts (56%) are the most common injuries. Nearly 50% of the respondents have suffered from at least one zoonotic disease, and for 39% of these respondents, the disease was due to fungal infection of the skin. One out of four veterinarians that often work with gas anesthetics suffers from time to time from headache and nausea due to the gasses used. Finally, the inquiry revealed that the practitioners work on average 58 hours a week (min = 7, max = 100), and 89% suffer from stress from time to time.

On the basis of the data collected, it can be concluded that the veterinary profession involves a substantial number of health risks. The results also indicate the necessity of more and better information and prevention concerning health risks, since many of the injuries and diseases can easily be prevented.

INLEIDING

Dierenartsen zijn wegens hun beroep een risicogroep voor wat betreft arbeidsgerelateerde ziekten en ongevallen zowel van fysische als van psychische aard. Doordat ze werken met (soms agressieve) dieren kunnen ze fysische trauma's oplopen. Ongevallen, zoals trappen van paarden en runderen, bijt-wonden van paarden, katten of honden en krabwonden van katten komen dan ook frequent voor maar ook snij- en prikincidenten, brandwonden en gehoorschade kunnen voorkomen. Daarenboven spenderen grote huisdierenpractici veel tijd op de baan, vaak 's nachts en wanneer ze vermoeid zijn, waardoor ook arbeidsgerelateerde verkeersongevallen kunnen optreden. Bij de dieren die ze onderzoeken en behandelen, kunnen dan weer verschillende zoönotische ziekten voorkomen waarmee ze zelf besmet kunnen geraken. Verder komen dierenartsen in contact met allerhande allergenen en chemische agentia die tot verschillende soorten allergieën en intoxicaties kunnen leiden. Zo zijn onder andere allergieën voor desinfectantia, amnionvocht en handschoenen bekend, maar ook de klassieke allergieën voor katten, paarden en dergelijke komen bij dierenartsen voor en zijn vaak problematisch voor de beroepsuitoefening.

Dierenartsen voeren ook vaak dezelfde fysieke handelingen uit en spenderen veel tijd aan het uitvoeren van operaties, soms in een niet aangepaste omgeving, waardoor overbelasting van het musculo-skeletaal stelsel mogelijk is.

Onregelmatige uren, weinig ervaring, te veel werk, vaak alleen werken en dergelijke kunnen dan weer leiden tot stress bij de dierenarts. Zo blijkt in andere landen dat burn-out bij praktici vaker voorkomt dan wat aanvankelijk wordt gedacht (Verkleij, 2003). Dus ook de psychische belasting van het beroep is niet te onderschatten.

Deze lange lijst van arbeidsgerelateerde aandoeningen toont aan dat de uitvoering van het beroep van dierenarts samengaat met een hele reeks risico's. Desondanks is er in de internationale literatuur niet zo veel informatie beschikbaar die toelaat om de grootte van het probleem in te schatten. In Vlaanderen werden er nog geen studies uitgevoerd naar het voorkomen van ongevallen en ziekten bij praktiserende dierenartsen.

Het doel van deze studie was dan ook om met behulp van een enquête het voorkomen van een aantal van de meest voorkomende arbeidsgerelateerde aandoeningen te kwantificeren.

MATERIAAL EN METHODEN

In oktober 2006 werd een enquête opgesteld die in november getoetst werd bij 15 dierenartsen om eventuele onduidelijke of irrelevante vragen te vermijden. Van december tot en met maart 2006 werd de enquête verdeeld onder de Vlaamse praktici. Dit werd voornamelijk gedaan gedurende studienamiddagen (PUO's rund, paard, kleine huisdieren, industriedierenartsen) maar ook via studenten die stage liepen of van wie de ouders of kennissen praktiserend dierenarts waren. Daar het gaat over een studie bij praktiserende dierenartsen werden dierenartsen werkzaam in het onderzoek, farmaceutische industrie en inspectiediensten buiten beschouwing gelaten. In totaal werden 800 enquêteformulieren verspreid.

De enquête bestond uit 67 vragen (10 bladzijden) onderverdeeld in 7 hoofdstukken: persoonlijke gegevens, allergieën, psychische belasting van het beroep, aandoeningen van het musculo-skeletaal stelsel, fysische risico's van het beroep, zoönosen en chemische risico's van het beroep. Er waren voornamelijk meerkeuzevragen en een klein aantal open vragen waar de geënquêteerde de kans kreeg om een beknopt antwoord neer te schrijven (bijvoorbeeld: oorzaak van allergie, belangrijkste trauma). De volledige enquête kan bekomen worden bij de eerste auteur.

Verbanden tussen variabelen waarvan de uitkomstvariabele continu was, werden geanalyseerd met behulp van ANOVA (discrete onafhankelijke variabele) of lineaire regressie (continue onafhankelijke variabele). Verbanden waarbij de uitkomstvariabele dichotoom was, (aanwezig versus afwezig; ziek versus gezond) werden geanalyseerd met behulp van logistische regressie. Alle analyses werden uitgevoerd in SPSS 14.0.

RESULTATEN EN DISCUSSIE

De respondenten

Van de 800 verspreide enquêtes werden er 229 volledig ingevuld terugbezorgd (respons van 28,6%). In Tabel 1 en 2 worden de eigenschappen van de respondenten beschreven. De respondenten zijn actief in verschillende disciplines. De meerderheid van de respondenten werkt voornamelijk met één hoofddier-soort en doet er daarnaast nog andere zaken bij (weergegeven in Tabel 3).

Wat de diersoort betreft, blijkt er een duidelijk geslachtsverschil onder de ondervraagden te bestaan.

Tabel 1. Eigenschappen van de respondenten.

Kenmerk	Frequentie (%)
Geslacht	Man: 146 (64) Vrouw: 82 (36)
Getrouwd	Ja: 135 (59) Nee: 93 (41)
Kinderen	Ja: 129 (57) Nee: 98 (43)
Functie	Deeltijds: 26 (12) Voltijds: 199 (88)

Bij de mannelijke respondenten werkt bijna 40% in de rundveesector en slechts 27,6% in de kleine huisdierensector. Bij de vrouwelijke respondenten daarentegen werkt 67,9% met gezelschapsdieren.

Van de ondervraagde dierenartsen werkt 39,8% alleen, 12,7% werkt met zijn tweeën. Het maximum aantal dierenartsen in een praktijk bedraagt 40. Er zijn evenwel ook dierenartsen ondervraagd die werkzaam zijn op de Faculteit Diergeneeskunde in Merelbeke, waardoor dit maximum zo hoog ligt. Wanneer we deze groep buiten beschouwing laten is het gemiddeld aantal dierenartsen per praktijk 2,5.

Allergieën

Als dierenarts komt men regelmatig in contact met dierlijke allergenen, desinfectantia en latexallergenen. Deze verhogen het risico op het ontstaan van allergische conjunctivitis, rhinitis, astma en huidsymptomen. In het algemeen kan gesteld worden dat een relatief groot percentage (35%) van de ondervraagden op een of andere manier last heeft van allergieën.

Uit een gezondheidsenquête uitgevoerd door het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid in 2004 blijkt dat 13,3% van de Belgische bevolking (alle leeftijden) lijdt aan één of andere vorm van allergie. Hieruit kan dus duidelijk worden geconcludeerd dat allergie meer voorkomt bij dierenartsen dan bij de gemiddelde Belgische bevolking.

Het voorkomen van verschillende soorten allergieën bij dierenartsen houdt significant verband ($p < 0,01$) met het type werk dat voornamelijk uitgevoerd wordt. Zo ziet men dat er meer nasale allergie voorkomt bij dierenartsen werkzaam in de kleine huisdierensector, gevolgd door dierenartsen die met paarden werken. Een verklaring is er niet meteen maar het zou te maken kunnen hebben met het veelvuldig contact met katten en paarden waartegen er relatief snel allergie kan ontwikkeld worden. Hoewel men zou kunnen vermoeden dat dierenartsen werkzaam in de varkens-

sector meer last hebben van allergieën voor stalstof, zijn er geen resultaten die in die richting wijzen.

Astma komt in 10% van de gevallen voor bij de respondenten. Uit het onderzoek "Astma en luchtverontreiniging. Stand van zaken in België, elementen voor een gezondheidsbeleid", uitgevoerd door het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid blijkt dat het voorkomen van astma in België varieert tussen 2 tot 8%. Hieruit kan men besluiten dat naast allergieën, ook astma frequenter voorkomt bij dierenartsen dan bij de gemiddelde Belg.

Wat het voorkomen van eczeem betreft is er eveneens een duidelijke relatie met het type werk, zo komt handeczeem ($p < 0,05$) en eczeem op polsen en onderarmen ($p < 0,01$) significant meer voor bij dierenartsen werkzaam in de rundveesector. Dit heeft vermoedelijk te maken met het veelvuldig uitvoeren van vaginaal onderzoek en keizersneden zonder hierbij de armen te beschermen. Tevens wordt de huid veelvuldig gewassen, ontsmet en blootgesteld aan verschillende irriterende producten (Tabel 4). Dat het voorkomen van dit eczeem duidelijk werkgerelateerd is, blijkt uit het feit dat 86% van de respondenten met eczeem op de handen aangeeft dat dit begonnen is na de aanvang van de beroepsactiviteiten. Voor eczeem op de polsen en/of onderarmen is dat 81%. De meeste dierenartsen die soms of vaak last hebben van eczeem kunnen ook de oorzaak specificeren. De meest voorkomende oorzaken worden in Tabel 4 weergegeven. Deze komen in grote mate overeen met de resultaten van de studie uitgevoerd door Bulcke en Devos (2007).

Bij de meerderheid (65% en 71%) verbetert of verdwijnt het eczeem van de handen en polsen/onderarmen als gedurende een bepaalde periode het werk niet wordt uitgeoefend. Vierenvijftig procent van de dierenartsen met eczeem beschermt zichzelf niet tegen het eczeem. Tweeënveertig procent draagt beschermende handschoenen. Het gebruik van beschermende handschoenen is een goede oplossing die bovendien relatief eenvoudig en goedkoop is. Ook voor mensen zonder allergieën zou het systematisch gebruik van handschoenen bij het uitvoeren van vaginaal onderzoek of keizersneden nuttig kunnen zijn, niet alleen om zichzelf te beschermen en zodoende het ontstaan van allergie en eczeem te voorkomen, maar ook om zo hygiënisch mogelijk te werken en zelf geen bron van infectie te zijn voor het dier.

Urticaria op handen, polsen of onderarmen komt voor bij 28% van de dierenartsen. Ook hier worden ontsmettingsmiddelen aangegeven als de meest voorkomende oorzaak. Net zoals bij het voorkomen van eczeem is ook hier het voorkomen van urticaria voornamelijk begonnen na de aanvang van de beroepsactiviteiten (76%).

Tabel 2. Eigenschappen van de respondenten.

Kenmerk	Gemiddelde	Mediaan	SD	Min	Max
Leeftijd (jaar)	37,93	36	10,90	23	64
Aantal kinderen*	2,4	2	0,98	1	7
Hoelang practicus (jaar)	12,95	11	10,56	0,5	39

* Betreft enkel de dierenartsen met kinderen.

Tabel 3. Verdeling van dierenartsen die voor meer dan 75% werken met een bepaalde diersoort.

Hoofddiersoort (meer dan 75%)	Frequentie (%)
Rund	32 (14,2)
Paard	23 (10)
Kleine huisdieren	76 (33)
Varken	15 (6,6)

Tabel 5. Frequentie van klachten van het musculo-skeletaal stelsel en de invloed hiervan op het uitvoeren van de taken.

Klachten aan	Frequentie klachten*(%)	Frequentie invloed op taken** (%)
Nek	84 (37)	4 (5)
Schouders	86 (38)	8 (9)
Ellebogen	25 (11)	3 (12)
Polsen / Handen	31 (14)	10 (32)
Bovenrug	41 (18)	5 (12)
Onderrug	139 (62)	28 (20)
Heup / Dijen	37 (16)	6 (16)
Knieën	46 (21)	13 (29)
Enkels / Voeten	23 (10)	1 (4)

* Het percentage van de dierenartsen dat de laatste 12 maanden last heeft gehad van stijfheid, ongemak of pijn aan het desbetreffende lichaamsdeel.

** Het percentage van dierenartsen dat door problemen aan het desbetreffende lichaamsdeel verhinderd was om hun normale taken uit te voeren.

Aandoeningen van het musculo-skeletaal stelsel

Eenentachtig procent van de respondenten geeft aan in het laatste jaar last (stijfheid, ongemak of pijn) gehad te hebben van minstens één musculo-skeletale aandoening (nek, schouder, ellebogen, polsen, bovenrug, onderrug, heup of dij, knieën, enkels of voeten) en hiervan zegt 41% dat hij of zij door de problemen verhinderd is om zijn of haar normale taken uit te voeren (Tabel 5). Dit is een bevestiging van het feit dat de diergeneeskundige praktijk een fysiek belastende job is. Dit werd ook reeds in de literatuur beschreven (Stembert *et al.*, 2003). De frequentie van de specifieke klachten van het musculo-skeletaal stelsel en de invloed ervan op het uitvoeren van de taken worden weergegeven in Tabel 5.

Uit deze gegevens blijkt dat nekklachten significant ($p < 0,01$) frequenter voorkomen bij dierenartsen die voornamelijk met paarden werken. Klachten aan de ellebogen en polsen komen dan weer voornamelijk voor bij rundveedierenartsen ($p < 0,01$) en knieklachten bij paardenpractici en rundveedierenartsen ($p < 0,01$). Rugklachten (zowel boven- als onderrug) komen bij 62% van de respondenten voor. Deze blijken niet sig-

Tabel 4. Oorzaken van eczeem op handen.

Oorzaken van eczeem op de handen	Frequentie (%)
Ontsmettingsmiddelen	37 (61,7)
Amnionvocht	7 (11,7)
Handschoenen	4 (6,6)
Psoriasis	3 (5,0)
Andere	9 (15,0)

Tabel 6. Voorkomen van verschillende traumata bij Vlaamse dierenartsen.

Soort trauma	Frequentie (%)
Krabwonde kat	154 (67,2)
Bijtwonde van kat of hond	147 (64,2)
Trap van paard of rund	140 (61,1)
Prikincident	139 (60,7)
Snijincident	128 (55,9)
Bijtwonde van paard	38 (16,6)
Omvergelopen door loslopende paarden of runderen	31 (13,5)
Brandwonden	17 (7,4)
Gehoorschade	15 (6,6)
Andere	4 (1,7)
Geen	4 (1,7)

nificant verschillend voor te komen al naargelang de diersoort die hoofdzakelijk wordt behandeld. De gezondheidsenquête van het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (2004) toonde aan dat 10% van de Belgen ernstige rugklachten heeft. Alhoewel de cijfers voor de volledige Belgische populatie veel lager zijn dan deze die worden opgegeven door de respondenten moet een beetje voorzichtigheid aan de dag gelegd worden bij de vergelijking aangezien het gemiddeld Belgisch cijfer geldt voor alle leeftijden.

Goede apparatuur en het aannemen van de juiste houding tijdens het werk zijn basispunten voor de preventie van klachten aan het bewegingsstelsel. Vaak is het moeilijk om gewoonten te veranderen, daarom kan men het beste van in het begin rekening houden met de mogelijke gevolgen op lange termijn. Klachten aan het bewegingsapparaat leiden immers tot langdurige werkongeschiktheid. Voorkomen is in dit geval zeker beter dan genezen.

Fysische risico's

Traumata komen frequent voor bij dierenartsen. Volgens een onderzoek van Stembert *et al.* (2003) leidt vooral werken met paarden tot ongevallen. Het is niet zo dat één bepaalde diergeneeskundige handeling gevaarlijk is, maar het is eerder de dagelijkse omgang met dieren, die men niet steeds kent en die vaak pijn hebben, die voor het risico zorgt. Men dient zich dus steeds bewust te zijn van het risico en voorzichtig te zijn. Het is ook nuttig om de studenten tijdens de studie aan te leren om correct met dieren om te gaan. In Tabel 6 worden de verschillende fysieke traumata die de respondenten in de laatste 5 jaar minstens éénmaal hebben opgelopen, weergegeven. Er werden

Tabel 7. Verschillende vormen van bescherming tegen röntgenstralen.

Bescherming tegen röntgenstralen	Frequentie (%)
Loden schort	128 (99,2)
Loden handschoenen	93 (72,1)
Collimator	82 (63,6)
Cassettehouder	52 (40,3)
Schildklierbescherming	26 (20,2)
Andere	6 (4,7)

geen cijfers gevonden over dergelijke ongevallen bij de Belgische bevolking, maar men kan er wel vanuit gaan dat deze frequenter voorvallen bij dierenartsen aangezien zij dag en nacht met dieren werken.

Dierenartsen, vooral zij die werkzaam zijn in de grote huisdierensector, brengen veel tijd door op de weg, vaak voor dringende oproepen en 's nachts wanneer ze vermoeid zijn. Daardoor stijgt het risico op auto-ongevallen. Van de ondervraagde dierenartsen heeft 27% in de laatste 5 jaar een auto-ongeval gehad, dat in 68% van de gevallen werkgerelateerd was. Twaalf procent van de mensen die een auto-ongeval hebben gehad, heeft er blijvende letsels, zoals rug- en nekklachten, maar ook psychische letsels (in één geval) aan overgehouden.

Zeventien procent van die dierenartsen heeft al eens iets gebroken als gevolg van een trauma tijdens het uitoefenen van het werk, 4,5% heeft al een rugletsel en knieletsel gehad, en 3% een discus hernia. De gemiddelde duur van de arbeidsongeschiktheid na een werkgerelateerd trauma is 15,5 dagen.

Achtenvijftig procent van de respondenten maakt gebruik van radiografische toestellen en 90% hiervan gebruikt één of meerdere vormen van bescherming tegen X-stralen (Tabel 7).

Ook blijkt dat 82% van de vrouwen, die reeds zwanger geweest zijn, geen radiologisch werk heeft uitgevoerd gedurende de zwangerschap. In de literatuur (Shuhaiber *et al.*, 2002) werd geen verband gevonden tussen de blootstelling aan radiatie en abortus of misvormingen. Toch wordt algemeen aangeraden bescherming te gebruiken.

Zoönosen

Negenenveertig procent van de respondenten geeft aan al ooit een zoönose gehad te hebben. De meest voorkomende zoönose is huidschimmel. Dit komt overeen met de gegevens uit de literatuur. Een studie in het Verenigd Koninkrijk toont immers aan dat dermatofytosis met 24% de meest voorkomende zoönose (Anonymous, 2005) is. Deze zoönose heeft gelukkig meestal geen ernstige gevolgen. Ook worden enkele gevallen gerapporteerd van salmonellose, brucellose en ecthyma. Bij het beoordelen van dit cijfer moet echter rekening gehouden worden met het feit dat bij dierenartsen die besmet zijn met een zoönose zeker niet altijd een (juiste) diagnose wordt gesteld. Dit is enerzijds een gevolg van de vaak beperkte kennis van de huisartsen over zoönosen en anderzijds van het feit dat dierenartsen vaak zelf het gevaar van

Tabel 8. Frequentie van nachtwerk (aantal keren uit bed per 20 nachten van dienst) opgedeeld per type praktijk.

Type praktijk (>75% van de tijd actief met bepaalde diersoort)	Aantal nachten werken per 20 nachten van dienst (standaard deviatie)
Rund	9,9 (4,8)
Paard	4,9 (5,6)
Kleine huisdieren	2,9 (3,5)
Varken	2,4 (4,4)

een zoönose kunnen inschatten, zodat deze gevallen niet gerapporteerd worden. Dus waarschijnlijk zullen meerdere dierenartsen al een zoönose hebben gehad of wel zonder het te weten ofwel zonder dat de correcte diagnose werd gesteld. Over het voorkomen van zoönosen door direct contact met dieren werden bij de Belgische bevolking geen gegevens gevonden. Er zijn alleen cijfers bekend over voedselgerelateerde zoönosen, maar het is vanzelfsprekend dat deze niet hoger zullen liggen bij dierenartsen. De meerderheid van de dierenartsen (73%) zegt voorzorgen te nemen, zoals het dragen van handschoenen en het toepassen van algemene hygiënische maatregelen bij het onderzoek of de behandeling van dieren die verdacht worden van een of andere zoönotische aandoening.

Er worden significante verschillen waargenomen tussen het type praktijk en het voorkomen van zoönosen bij dierenartsen. Zo zien we bij rundveedierenartsen meer zoönosen dan bij dierenartsen die werken met kleine huisdieren en varkens. Huidschimmels worden ook significant vaker gezien bij rundveedierenartsen dan bij gezelschapsdierenpractici en varkensdierenartsen. Wat betreft *Salmonella* zien we geen significante verschillen.

Tussen de leeftijd van de dierenarts en het voorkomen van zoönosen is ook een significant verband aanwezig in die zin dat oudere dierenartsen in het algemeen reeds vaker met zoönosen in contact zijn gekomen dan jongere dierenartsen (statistisch hebben ze ook meer kans gehad). De gemiddelde leeftijd van de respondenten die reeds brucellose hebben gehad, is 56 jaar. Dit is te verklaren door het feit dat brucellose in België aanwezig is geweest. Sinds 1964 wordt de ziekte officieel bestreden met een steeds dalend voorkomen tot gevolg. Sinds maart 2003 is België officieel vrij van brucellose (Wullepit, 2004).

Van de ondervraagde vrouwen die reeds zwanger zijn geweest, heeft niemand enig probleem gedurende de zwangerschap ondervonden ten gevolge van een zoönotische infectie.

Chemische risico's

Onder chemische risico's verstaat men de risico's verbonden aan chemische stoffen, bepaalde geneesmiddelen en anesthesische gassen. Over het algemeen kan gesteld worden dat deze groep risico's van minder groot belang is dan bijvoorbeeld fysische risico's. Dierenartsen weten over het algemeen hoe ze met chemische producten moeten omgaan en nemen vaak de gepaste voorzorgen. Dit maakt dat chemische

risico's relatief weinig problemen opleveren.

Zesenvertig procent van de dierenartsen zegt vaak blootgesteld te zijn aan anesthesische gassen en dit ondanks het feit dat 74% van de dierenartsen, dat over een gasanesthesietoestel beschikt, gebruik maakt van een scavengingsysteem. Een studie in Canada (Korzynski, 1999) toonde aan dat de onderzochte klinieken voorzien waren van een scavengingsysteem. Dit is de meest geschikte oplossing om de overflow van gassen af te voeren. Van de dierenartsen die gasanesthesie gebruiken, heeft 74% nooit last van hoofdpijn of misselijkheid na het uitvoeren van operaties, 24% heeft af en toe last en 2% heeft vaak last.

Zestig procent van de vrouwen, dat al zwanger is geweest, heeft toen voorzorgen genomen bij het gebruik van chemische stoffen en geneesmiddelen. Onder deze voorzorgen wordt vermeld: het dragen van handschoenen, uit de buurt blijven van chemopatiënten en isofluraan en het niet uitvoeren van inspuitingen van bepaalde producten. Geen enkele vrouw heeft tijdens haar zwangerschap problemen ondervonden bij het gebruik van chemische stoffen en geneesmiddelen. Een studie uitgevoerd door Shuhaiber *et al.* (2002) toonde ook aan dat er geen significante verschillen waren tussen vrouwen werkzaam in de diergeneeskunde (met blootstelling aan anesthesische gassen en radiatie) en vrouwen in het algemeen wat betreft de voortplanting. Dit neemt evenwel niet weg dat een goede preventie aangewezen blijft.

Verder wordt er nog gevraagd of de dierenartsen soms problemen ondervinden bij het gebruik van bepaalde risicovolle geneesmiddelen. Daar heeft een grote meerderheid (82%) nog geen problemen mee gehad, 8,6% heeft al problemen gehad met Sarnacuran en/of Tactic, 3,4% met DMSO, 2,3% met T61 en 2,9% met andere geneesmiddelen.

Levensstijl

Elf procent van de respondenten rookt, van minimum 1 sigaret tot maximum 30 sigaretten per dag (gemiddeld 11,78). In het Vlaams gewest rookt 27% van de inwoners (Gezondheidsenquête, 2004).

Het gemiddeld aantal standaard glazen alcohol per week is 4,93 (minimum 0 en maximum 30). Van de ondervraagde dierenartsen drinkt 20% 10 of meer glazen per week en 8% drinkt 15 of meer glazen per week. Op het vlak van alcoholgebruik is er wel een duidelijk geslachtsverschil. Mannen drinken gemiddeld 6,0 (SD= 6,2) glazen per week, bij de vrouwen is dat 3,1 (SD= 3,5) ($p < 0,01$). Ook blijkt dat oudere dierenartsen significant meer alcohol drinken dan hun jongere collega's. Drieënzestig procent van de Belgische bevolking zegt wekelijks alcohol te gebruiken, 10% zou dagelijks alcohol gebruiken (Gezondheidsenquête, 2004).

Werkdruk

De ondervraagde dierenartsen blijken gemiddeld 55,7 uur per week te werken. Het betreft hier zowel dierenartsen die voltijds als deeltijds werken. Het minimum is 7 uur per week en het maximum 100 uur. Wanneer enkel de voltijdswerkende dierenartsen worden beschouwd dan wordt er gemiddeld 58,1 uur per

week gewerkt.

Mannen werken per week gemiddeld 60,8 uur (SD 14,9), wat significant ($p < 0,01$) meer is dan vrouwen die gemiddeld 45,9 uur per week werken (SD= 16,2). Van de vrouwen werkt 22,5% deeltijds, bij de mannen is dit slechts 6,2%. Als men enkel de vrouwen die voltijds werken vergelijkt met de mannen die voltijds werken, dan is het gemiddeld aantal uur per week bij de vrouwen 50,0 uur (SD= 15,3) en bij de mannen 61,6 uur (SD= 14,4%). Dit is een significant ($p < 0,01$) verschil.

De respondenten zijn gemiddeld 3,64 nachten per week van dienst (minimum 0; maximum 7). Het aantal nachten per week dat men van dienst is, is significant gerelateerd aan het aantal dierenartsen in de praktijk. Hoe meer dierenartsen er werkzaam zijn in één praktijk, hoe minder nacht- en weekenddienst ze moeten doen.

Wanneer wordt gepeild naar het aantal keer dat de respondenten gemiddeld uit hun bed moeten, dan blijkt dat 5,5 maal op de 20 nachten of één maal per 4 nachten te zijn. Voor de mannelijke respondenten is dit gemiddeld 6,5 keer per 20 nachten (SD= 5,7) en voor de vrouwen 3,4 keer per 20 nachten (SD= 4,0) ($p < 0,01$). Er wordt ook een significant verband waargenomen tussen het aantal keer uit bed moeten en het type praktijk (Tabel 8).

Het merendeel van de dierenartsen die werken met runderen en paarden, ervaart een duidelijk seizoen-effect wat betreft de nachtdienst. Gezelschapsdierpractici daarentegen ervaren meestal geen seizoen-effect ($p < 0,01$). Geen enkele respondent geeft aan medicatie te nemen om wakker te blijven.

Psychische belasting van het beroep

Vijfenzestig procent van de dierenartsen zegt af en toe gestresseerd te zijn en 24% zou vaak last hebben van stress. Slechts 11% ervaart helemaal geen stress. Als voornaamste oorzaken van stress ziet men te veel werk (60,9%), problemen met klanten (40%) of collega's (19,3%) en te weinig werk (12,3%). Zevenendertig procent zegt veel last te hebben van concurrentie van buurtcollega's. De meest voorkomende oorzaken van stress, volgens een studie van Gardner en Hini (2006) zijn lange werkdagen, hoge verwachtingen van klanten, onverwachte resultaten van therapieën, verantwoordelijkheid voor het leven van het dier en het uitvoeren van euthanasie. Uit de literatuur is ook bekend dat burn-out bij dierenartsen relatief vaak voorkomt, hoewel het meestal ontkend wordt (Verkleij, 2003). De belangrijkste symptomen van een burn-out zijn chronische vermoeidheid, verminderde betrokkenheid bij andere mensen en bij het werk en verminderde prestatie. In de enquête wordt niet specifiek gevraagd naar symptomen van burn-out, dus we kunnen niets zeggen over het voorkomen ervan in Vlaanderen maar gezien het frequent optreden van stress bij de respondenten, is dit iets waar verder onderzoek zou kunnen naar gedaan worden. Acht procent van de Belgen zegt te kampen te hebben met depressies (Gezondheidsenquête, 2004).

Bij de respondenten blijkt dat sport en ontspanning de voornaamste strategie zijn om met stress om te gaan (59%), gevolgd door steun van de partner en/of

het gezin (52,9%).

Eén procent van de respondenten zegt antidepressiva te nemen. Dit is laag in vergelijking met de gemiddelde Belg. Uit de gezondheidsenquête van 2004 bleek dat 6% van de Belgen antidepressiva nam in de twee weken voor het afnemen van de enquête.

Vier van de ondervraagde dierenartsen maken gebruik van professionele hulp om te leren omgaan met stress. Niet minder dan 21% zegt soms last te hebben van slaapproblemen, waarvan 8% daarvoor medicatie neemt. Van de Belgen (15 jaar en ouder) zou 20% last hebben van slaapproblemen en 9% blijkt slaadmiddelen te nemen (in de twee weken voordat de enquête werd afgenomen).

Gardner en Hini (2006) toonden aan dat steun van vrienden, familie en collega's het meest gebruikt werd om met stress om te gaan. Counseling en de stresslijn behoorden ook tot de mogelijkheden. Zij die een depressie doormaakten of te kampen kregen met suïcidale gedachten, zouden eerder gebruik maken van professionele hulp.

Uit de resultaten blijkt ook dat dierenartsen die alleen werken vaak te veel werk hebben en zelfs meer werk hebben dan ze aankunnen. Dit kan leiden tot oververmoeidheid en stress. Bij jonge dierenartsen die alleen werken, is te weinig werk dan weer vaak een oorzaak van stress. Het vormen van meer associaties zou dit probleem deels kunnen verhelpen. Tijdig ontspanning nemen, leren omgaan met stress en hulp vragen wanneer nodig, zijn ook aangewezen.

Tenslotte blijkt dat ondanks de lange dagen, de verschillende risico's verbonden aan het beroep en de stress niet minder dan 96% van de respondenten aan geeft tevreden te zijn over de werkomstandigheden en 98% zijn/haar beroep graag uitoefent. Als ze opnieuw voor een studiekeuze zouden staan, zou 78% opnieuw voor diergeneeskunde kiezen. Dit zijn cijfers die duidelijk aangeven dat dierenartsen in het algemeen hun werksituatie behoorlijk positief inschatten.

CONCLUSIE

Bij het uitoefenen van zijn of haar beroep dient de dierenarts rekening te houden met verschillende gezondheidsrisico's. Wat betreft allergieën is het duidelijk dat deze frequenter voorkomen bij dierenartsen (35%) dan bij de algemene bevolking (13,3%). Het is bijgevolg voor de dierenarts van belang de oorzaak te achterhalen van de allergie, om zodoende voorzorgen te kunnen nemen of bepaalde omstandigheden te kunnen vermijden.

Niet minder dan 62% van de respondenten heeft last van rugklachten ongeacht welk type van praktijk hij of zij uitoefent. Uit de gezondheidsenquête blijkt dat 10% van de volledige Belgische populatie last heeft van ernstige rugklachten. Door gebrek aan gegevens kan er geen gedetailleerde vergelijking gemaakt worden, maar men kan hieruit toch besluiten dat het beroep van praktijkdierenarts zeer belastend is voor de rug. Om aandoeningen van het musculo-

skeletaal stelsel te voorkomen kan er getraind worden in het aannemen van natuurlijke houdingen bij het uitvoeren van bepaalde diergeneeskundige handelingen.

Krab- en bijtwonden van kat of hond komen frequent voor, evenals trappen van paard of rund. Deze en alle andere fysieke risico's kunnen deels voorkomen worden door de dieren voorzichtig en correct te benaderen.

Negenennegentig procent van de respondenten maakt gebruik van bescherming tegen röntgenstralen. Dit is hoogstwaarschijnlijk te wijten aan het feit dat de meesten wel op de hoogte zijn van de gevaren die röntgenstralen met zich meebrengen.

Bijna de helft van de respondenten heeft minstens éénmaal een zoönose doorgemaakt. Men dient het voorkomen van zoönosen steeds in gedachten te houden, niet alleen voor zichzelf, maar ook om de gezondheid van de eigenaar te vrijwaren.

Tot slot blijkt dat voltijds werkende Vlaamse dierenartsen gemiddeld 58 uur per week werken en 89% geeft aan minstens af en toe last te hebben van stress. Hieruit kan men besluiten dat er bij de Vlaamse dierenartsen gemiddeld een zeer hoge werkdruk heerst. Toch zou de overgrote meerderheid van de respondenten tevreden zijn over de werkomstandigheden en zijn of haar beroep graag uitoefenen.

REFERENTIES

- Anonymous. (2005). Dermatophytosis. OIE.
- Bulcke D.M., Devos S.A. (2007). Hand and forearm dermatoses among veterinarians. *Journal of the European Academy of Dermatology and Venereology* 21 (3), 360-363.
- Demarest S., Gisle L., Hesse E., Miermans P.J., Tafforeau J., Van der Heyden J. Gezondheidsenquête België 2004. Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid.
- Gardner D.H., Hini D. (2006). Work-related stress in the veterinary profession in New Zealand. *New Zealand Veterinary Journal* 54 (3), 119-124.
- Korczynski R.E. (1999). Anesthetic gas exposure in veterinary clinics. *Applied Occupational and Environmental Hygiene* 14, 384-390.
- Puddu M., Tafforeau J. (2003). *Astma en luchtverontreiniging. Stand van zaken in België. Elementen voor een gezondheidsbeleid.* Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid.
- Shuhaiber S., Einarson A., Radde I.C., Sarkar M., Koren G. (2002). A prospective-controlled study of pregnant veterinary staff exposed to inhaled anesthetics and x-rays. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health* 15 (4), 363-373.
- Stembert F.M., Lipman L.J.A., Loomans J.B.A. (2003). Dierenarts: Een gezond beroep? *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* 128 (18), 565-569.
- Verkleij L. (2003). Tandartsen winnen met gemak van dierenartsen! *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* 128 (18), 573-575.
- Wullepit J. (2004). Brucellose- en leucosebestrijding bij rundvee. Dierengezondheidszorg.